

Egly Tibor

Baráti literátusok, szabadkőműves testvérek és egyéb lelkes kultúr-ügyletek a zalaegerszegi páholy idején és tájékán

(1790-1820)

„Mit árthat gondolatainknak szabad kimondása? Csak azok a tévedések hintettek a nép közé meghasonlást és zenebonákat, amelyek a fanatizmust és superstíciót akarták szentnek tartani.”

(Orpheus, Vízöntő hava III.)

A felvilágosodás korának zalai, a nagyközönség által ismert története szinte egy ember, a keszthelyi gróf, Festetics György kultúrát gyarapító tetteire szorítkozik.

Pedig Zalában számos nagyformátumú egyéniség élt és alkotott maradandót a polgárosodás hajnalának idején. Szinte harcoltak a magyar nyelv és kultúra általánossá tételéért. Intézményeket hoztak létre, alapítványt tettek, nem meglekvedve az íróasztalfióknak készített álmoknál.

A korszak talán legérdekesebb egyesülése a művelt emberfőket tömörítő, szinte teljesen feledésbe merült zalaegerszegi, János rendi szabadkőműves páholy volt, pedig működése, annak megszűntét követően hosszan, még évtizedekig éreztette hatását.

Nem az utókor hálátlan, hanem a birodalmi politika döntései vezettek a feledéshez. A jakobinus összeesküvés valamennyi lenyakazottja szabadkőműves volt. Kell ennél meggyőzőbb ok a szilenciumra intéshez?

A szabadkőművességet a birodalomban, 1795-ben betiltották, és csak a söjtöri remete, Deák szívós munkájával kiharcolt 1867-es kiegyezés után gyúltak újra fények a magyar páholyokban.

Az újkori szabadkőművesség 1717-ben vette kezdetét, s Londonból viharos gyorsasággal terjedt, szinte végigsöpört Európán. Az első hazai páholy 1749-ben, Brassóban alakult és német nyelven dolgozott.

Az eredeti angol alkotmány kidolgozója Anderson lelkész volt, s a jó hírű, független férfiak Európa-szerte a szigetországból átvett regula szerint tevékenykedtek.

Most csak a történet szempontjából fontos Miskolc és Pest, valamint a Zalához közeli területek szabadkőművességét vizsgáljuk.

A miskolci „Az erényes világpolgárhoz” páholy alapításának éve 1782. A páholyba Kazinczy Ferenc 1784-ben nyert felvételt. A később körülbelül kétszáz alapfokú iskola elindítója, Kazinczy Ferenc 1785-ben, Bécsben, a szintén szabadkőműves van Swiententől kapta a tanfelügyelői stallumát, amiről természetesen akkor még az ifjú nem tudhatott. Hogy ebben az időben találkoztak-e a császárváros meghagyott három páholyának bármelyikében, nem tudni. A tanfelügyelő és későbbi nyelvújító a páholyban felvette az Orpheus nevet. Nem sokáig dolgozhattak. II. József 1785-ben kibocsátott Handbillejt-jé – pátense – a szabadkőművesek működését csak királyi székhelyeken engedélyezte. A páholyt hivatalosan 1788-ban oszlatták fel véglegesen. A királyi székhelyeken – Buda, Pest, Pétervárad, Károlyváros, Zágráb, Nagyszében, Bátaszék (katonapáholy) – dolgozó páholy-névsorokat a hatóságoknak be kellett nyújtani. Az egyes páholyok tevékenységében résztvevő testvérek számát Bécsben 180-ra korlátozták.

A páholyösszevonásokat gyorsan végrehajtották. A császár pátensével a külföldhöz kapcsolódó szálakat is elvágta.

Az okmány hangneme lekezelő:

„Minthogy biztos rend és vezetés híján semmiféle jól szervezett társadalom nem létezhet, szükségesnek találom, hogy következő szándékomat önökkel tudassam, hogy adják ki a tartományi hivataloknak, melyek azt pontosan végrehajtani kötelesek. Az úgynevezett szabadkőműves társaságok, melyek titkai számomra éppoly ismeretlenek, mint amennyire szemfényvesztésük megismerésére kevés kíváncsiságot éreztem, egyre szaporodnak, és már a legkisebb városokra is kiterjednek, e társaságok, ha teljesen magukra hagyatkozhatnak és nem állnak ellenőrzés alatt, erkölcsi fertővé válhatnak, ami a vallásra, rendre és a közérkölcsekre veszélyes”.

II. József regnálásának kezdetén a szabadkőművesség élvezhetett némi megtűrt támogatást. Reformjai

végrehajtásához ugyanis maga is támogatásra szorult. Hatalmának megszilárdultával a mozgalmat is ellenőrzése alá vonta.

A pátens kibocsátásával egy időben, az addig Berlinhez tartozó provinciális páholy helyett, parancsra létrejött a független Osztrák Nagypáholy. A birodalomban a többi nagypáholy osztrák provinciális páhollyá lett – a magyar is, a bécsi udvar szigorú ellenőrzése alatt állt.

A tapasztalt testvérek felismerték, hogy a legázolást már csak a teljes betiltás követheti.

1785 után a még részben meghagyott szabadkőművesség a nemesség mellett a kialakuló értelmiséget is vonzotta. A főurakkal, nagybirtokosokkal, rangos megyei tisztviselőkkel karöltve már a felvilágosodásnak elkötelezett írók, egyházi férfiak és kisnemesek is keresték a „világosságot”.

Az 1785-ös tiltás nyomán a miskolci páholyban kialakultak a fények. Pesten azonban – lévén királyi székhely – a mozgalom tovább tevékenykedhetett. Pálóczi Horváth Ádám kora irodalmi életének népszerű alakja volt. Az ügyvéd, mérnök és ismert költő már 1786-ban szabadkőműves kívánt lenni. Kazinczy, a közben barátta lett Horváth Ádámot is ide ajánlotta a következő évben, akit hosszan – három évig – egzamináltak, és a Magnanimitatem (Nagylelkűséghez) páholyban csak 1789 őszén avatták szabadkőműves testvérré. Kazinczy a november 19-i felvételnél nem volt jelen. A hírt Pálóczi rövid versben tudatta. Kazinczy, Aranka György kolozsvári íróhoz írt leveléből tudjuk, hogy ő a testvérré fogadott Pálóczinak „keresztapaként” az Arion nevet adta.

Kazinczy szülőföldjét nem hagyta oda, s Kassán előbb Magyar Museum, majd Orpheus néven a szellemi élet színéjéjé felvonulatát folyóiratot alapított.

Kazinczy Arankával kibontakozó sűrű levelezése irodalmi és nyelvi kérdésekkel foglalkozott. Baráti és testvéri tett, amikor Kazinczy Arankát hívta az Orpheus munkatársának, mikor megtudta, hogy szintén szabadkőműves. 1790. január 25-i levelében megvallja: „én a Miskolczi virtuosus Cosmopoliták Tagja vagyok. A páholy mindazáltal dolgozni régen meg szűnt; mert Előljáró Atyátfokfiak el-széledtenek és a Fejedelem rendelése gátlást vetett barátságos öszsvegyüléseinknek. Azólta munka és páholy nélkül vagyok.”

A két folyóiratból összesen három, hézagoss évfolyamnyi kiadvány született. Ma is a kor legfontosabb irodalmi dokumentumai.

A pesti páholy szónoka – az alkotmány óre – a polihisztor Nagyváthy János volt. Felvételekor, magvas szónoklatával Horváth Ádámot is az ő hivatala volt üdvözölni. Három évre rá Keszthelyen Festetics komoly gondokkal küzdő gazdaságának feltámasztója lett. Az ott töltött fél évtized alatt (1792-1797) Nagyváthy tanácsára és kidolgozott tanrendjének megfelelően, Festetics megalapította a kontinens első mezőgazdász főiskoláját, a Georgikont. A kezdéshez Nagyváthy a tananyagot 1132 oldalon, két kötetben fektette le. Az eleinte saját gazdaságnak képző intézmény pár év alatt országossá lett. Az ott tanult mezőgazdászokat kiváló tudással felvértezve bocsátották útra, hiszen az egykori sárospataki diák, főiskolai jog- és teológiahallgató Nagyváthy a legjobb európai alma materekben szerzett tudását – Pest mezőgazdasági szaka után Bécs, és Brüsszel – adta tovább. Szintén Nagyváthy az értelmi szerzője a csurgói református gimnázium 1792-es alapításának. Festetics birtokán így létrejött a teljes pedagógiai vertikum; iskola, gimnázium, főiskola.

A munkaadó, Festetics még Bécsben lett Helikon néven szabadkőművessé, ahol a birodalom legnagyobb szellemi kapacitású társaságában találta magát. Az ifjú gróf már felvételekor is művelt és nagy tudású egyéniségnek számított. Az ott hallottak-tanultak nagyban formáltak és meghatározták későbbi emberi, szellemi és országgyarapító tetteit. Mozarttal ápolt, akkori személyes kapcsolata a páholyokból datálható. A gróf a császárvárosból nemcsak hangoztatott, hanem papírra is vetett nézetei miatt, miszerint békében a magyar huszároknak jobb lenne magyar földön állomásoznia és magyar nyelven, magyar tisztek vezénylete alatt szolgálnia, kegyvesztettként távozott. Visszavonult Keszthelyre, ahol gazdálkodott, s megkísérelte rendbe tenni óriási birtokát. Kétséges, hogy a vállalkozás Nagyváthy nélkül sikeres lehetett volna.

Az első szabadkőműves páholyalapítási hullámból – a nagy felfutás idején – Zalaegerszeg kimaradt. Nem úgy a horvátországi Varasdin (Varasd), ahol több páholy is alakult, s az egyik a Draskovics által kidolgozott magyar szabadkőműves rendszer szabályai szerint működött.

Az 1785-ös tiltás a varasdiaknak sem kegyelmezett. Az öt évvel később kiadott türelmi rendeletből a szabadkőművesek levonták a következtetést; eb ura fakó, a tiltás kioltatott.

Nosza ugrottak nyomban, az oszlopokat felállítani. Mivel a varasdiak eleje már Zalaegerszegen tevékenykedett, úgy döntöttek, a tudás lángját Zalába mentik át.

Horváth Ádámot, a Pálócziat kérték, hozná a regáliákat Egerszegre, mert anélkül bajos a munka. A kérést teljesítve majd bajba keveredett, mert a páholy szimbolikus tárgyait az éj leple alatt gyalog kellett menekítenie, s a kackiásnak tervezett kivonulásból nem lett semmi. A tényt önmagában említi. A részletekkel adós marad. Nem kizárt, hogy voltak feljegyzések, de azokat a páholy iratainak a Tátika csúcsa alatti hamvasztásakor tűzre vetették. A páholyozás szabályt Kéménd várába rejtették. Az elővigyázatosság nyeresége, hogy „csak” az édesanyjánál időző Kazinczynál kopogtattak

a darabontok, s vetették – nem ok nélkül – vizsgálati fogságba, majd ítélték halálra, amit hamarosan életfogytigra váltva „kegyelmeztek”. Kurtavas, Spielberg/Brünn-Brno, kufsteini várfogság, majd Napóleon elől futva evakuálták, hogy még Munkácson (Munkacsevo) is raboskodjon egy fél évtizedet.

Egerszegre is kivonultak a vizsgálók, de a testvérek kibeszélték magukat. A Város sokat tapasztalt jurátusai kifogtak a szűrős tekintetek. A csalafinta kérdésekre is okos válaszokat adtak. Spissich János alispánt szorongatták meg legjobban. Ő csak hosszabb tortúrát követően maradhatott szabadon, mert nem könnyen, de szívós kitartással, végül is kibeszélte magát. Nem hittek neki, de kifogni sem tudtak rajta.

Kudarcs esetén elnéptelenedett volna a táblabíróság.

Spissich nem sokkal később a hírt terjesztendő többször is írta; nincs már páholy Egerszegen. Ki mit hitt belőle akkoriban, lényegtelen. Legalább a nyílt zaklatásnak vége szakadt.

A felvilágosult szellem megmaradt, s a páholy addigi három aktív éve alatt tettek annyit, hogy volt mit életben tartani.

Mikor Pálóczi kalandosként elhíresült útjáról megtért, a páholy berendezése és az általa „menekített” regáliák hamar a helyükre kerültek, és szinte azonnal, még 1790-ben megkezdődött a munka. Az alapítók között csak egy, a gyógyszerész érkezett az 1785-ös pátens parancsára elaltatott varasdi páholyból. A független és jó hírű férfiak „koszorújához” – így Kazinczy – más páholyokból (Miskolc, Pest) csatlakoztak. A tagság majd fele újonnan felvett testvér volt.

Az egerszegi értelmiség hivatalban, oktatásban, kultúrában a magyar nyelv általánossá tételét szorgalmazta. A páholyba tömörülés, a szervezettség és az ott uralkodó humanista progresszív szellem lelki töltést adott a nem könnyű küzdelemhez. A váratlan és meglepő lépésekre kész Bécs úgy kívánta magához ragadni a kezdeményezést, hogy a türelmi rendelettel – az egyetlen, amit II. József, a kalapos, halálos ágyán nem vont vissza – számos jogot visszaadott. Ezzel két legyet ütött.

Horváth 1790 tavaszán Kazinczyt és testvéreit még noszogatta a magyar nyelv hivatalossá tételére, de több megyében tett útja rádöbentette, ha az elnyomott tartományként kezelt országunkban a régi jogok és alkotmányos rend visszaállításáért harcolnak, ahhoz pedig a latin nyelvűség tartozik, tehát a honi nyelvért kiállítás, a jogok megszerzése ellen való, s a kígyó a saját farkába harap.

„Ennélfogva, nehogy a magyar nyelv sürgetésével magukat a régi institutiókat támadják, s azáltal veszélyes praecedens alkossanak, Magyarország liberális férfiai egyelőre lemondtak anyanyelvük behozataláról, csak hogy a régi institutiók teljes helyreállítását követelhessék.” (Abafi, 1900).

Ezzel az alakulófélben lévő páholy dilemma elé állította, amit huszárosan oldottak meg. A latin nyelv – ami ugye alkotmányossá kell, hogy legyen – használata mellett döntöttek, s mindvégig így dolgoztak. Magyarországon 1844-ig a latin volt hivatalos nyelv. Ezek után érthető, hogy 1790 után a pesti páholy is a latinra váltott. A történet kesernyés iróniája, hogy addig magyarul, Draskovics, Varasdról örökölt rendszere (observanc) szerint dolgoztak, s mikor a kilencvenes években elterjedő templomos szertartásra váltottak, ami német nyelvű, hűen a honi viszonyokhoz, tértek vissza a latinra. 1792-től az egerszegi Jó tanácshoz is eszerint dolgozott. A teljes, tehát törvényes és tökéletes páholy-engedélynek ára volt.

A magyar nyelv jogai is megadattak, mert „II. József a magyar nemzet kívánalmainak nem tudott többé ellenállni. Visszavonta rendeleteit, s ezzel helyreállt a régi alkotmányos állapot, sőt néhány hónappal később – már II. Lipót alatt – a magyar nyelv is diadalra jutott”, magyarázza Abafi. Lelkendezését nem kell félreérteni, mert nyelvünk kizárólagosan hivatalossá csak 1844-ben, a II. törvénycikkkel lett.

A Bona consilii - Jó tanácshoz páholy tagjai voltak:

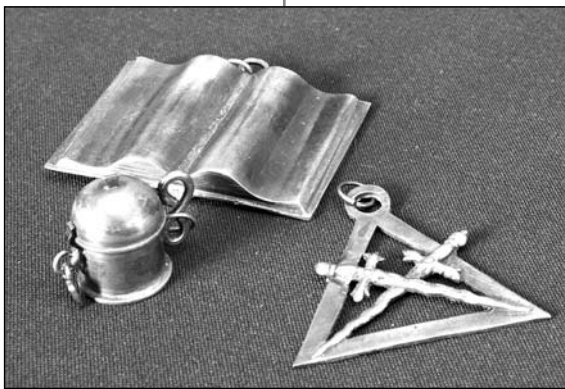
Japprai Spissich János - Terentius, zalai alispán főmester
 gróf Althan Mihály János - Barclajus, cs.k.udvari kamarás és zalai alispán főmester helyettes
 Sárdi Somssich Lázár - Mirabeau, táblabíró szónok
 Pálóczy Horváth Ádám - Arion, zalai táblabíró (Arion eques a duobis tulippis) titkár
 Mlinarich Lajos, zalai másod-alispán I. felügyelő
 Pallini Inkey Imre, zalai táblabíró, utóbb alispán II. felügyelő
 báró Ghilányi János, kapitány szertartásmester
 Laky István - Ingenui, csatári plébános kincstáros
 Csány Bertalan, táblabíró
 csányi Csány Ferenc, vasmegyei szolgabíró (Csány=Zalacsány)
 Csernovics Ádám, nyug. udvari titkár
 Györfalvi Csépan István, ügyvéd

Hartl József, varasdi gyógyszerész (később illuminátus Bécsben)
 Horváth János, plébános Keszthely (1793 után), később fehérvári püspök
 Kazinczy Ferenc - Orpheus, (1792-) kilépett a kassai páholyból, majd affiliált.
 Király (Kral) József, kamarai inspector Lepoglava (1792-től Túrján gazdatiszt)
 Kozits István, táblabíró
 Mezőszegedy Szegedi János, felsőőri prépost
 Nádasdy Sárközy István, somogyi főadószedő
 Nagy József, kanonok - szombathelyi prépost (1797-ben, tehát a betiltás után iniciált)
 Nagyváthy János, a munkákat sub rosa látogatta, de nem affiliál
 Répási Ferenc, aljegyző (1793)
 Rosty János, plébános Keszthely
 Sárközy István, somogyi főadószedő
 Skublich Károly
 Tubolyszegi Tuboly László, zalai főszolgabíró
 Varga László, táblabíró, nemesapáti birtokos
 Vásárhelyi Sámuel, győri református lelkész

A fiókpáholy Füred-Arátson dolgozott, ahová az egész országból eljártak, és ahol az örökké nyughatatlan, szerencsétlen sorsú Martinovics is megfordult. A jakobinus összeesküvés kihallgatásai során, még Festeticset is bemártotta, pedig Keszthelyen néhányszor csak ebéden járt, ahol a gróf, nem beszélt vele semmiről, ami később felhasználható lett volna. Sebaj, az ellentmondásos személyiségű Martinovics kerekített néhány vad történetet. A jegyzőkönyvekből kiviláglik, mintha kérkedett volna mozgalmának nagyságával, azt a többszörösére nagyítva.

Szinte beteges nagyzolása felért az öngyilkossággal. Mit sem törődött vele, talán fel sem fogta, hogy másokat is magával ránt a vérpadra.

A zalaegerszegi páholy munkájának középpontjában a magyar irodalom, színjátszás és annak megújítandó



Szabadkóműves
relikviák

nyelve állt, de a háttérből, Spissichcsel az élen, a sajtószabadságért is megtették a magukét és Hajnóczy keze alá dolgoztak.

Kazinczy már az Orpheusban kinyomatta: „Csak azok a tévedések hintettek a nép közé meghasonlást és zenebonákat, amelyek a fanatismust és superstíciót (babona – szerk.) akarták szentnek tartani”. A páholy pont ezen munkálkodik, a költő elemében érezheti magát.

A Magyar Játékszíni Társaságért és nyelvünk „gyarapértására és előmozdítására” végzett gyűjtésük Festeticsnél és sógoránál, Széchenyi Ferencnél (mindkettő szabadkőműves) sikerrel járt. Előbbiek támogatták egy népfelvilágosító tudós társaság gondolatát is.

E program része a később ötödfélszáz énekként, több mint két évtizednyi munkával összeállított énekgyűjtemény, melynek fele nép-, a többi műdal. Nem kevés Pálóczi szerzeménye. A szöveg többektől származik, de a melódia az énekekben mindig jeleskedő Pálóczit dicséri.

Már a páholy munkák kezdetén létrehozták az Orphinalis Deputatio-t, az árvákat gyámolító egyletet. A régióban páratlan intézményt Tuboly és Mlinarich vezette. A bizottsági munkában Pálóczi Horváth és Inkey jeleskedett.

Az 1800-as években Horváth János elnökölt, aki később zalai tapasztalatai alapján katolikus püspökként megszervezte Fejér és Veszprém árvaellátását.

Később Pálóczi Horváth, Somogyba településekor zalai mintára megszervezte a reformátusok segélyező pénztárát. Ő már nagyobbat markolt. Nemcsak árvákat, hanem özvegyeket, sőt idős lelkészeket is támogattak.

Az alapítvány még a XIX. században is működött, sőt tevékenységét kiterjesztették a nem árva szegény sorsúakra is.

A szabadkőműves szimbólumokról szinte teljes képet ad Pálóczi Horváth XXX. születésnapjára – kissé megkészt – Bécsben metszett képmása. Az eredeti Kéri Zsigmond-olajképből csak a kőműves páholyokban használatos kör formájú bijout helyettesítő rajz maradt. A karimán, ahol a páholy neve szokásos, „Horváth Ádám XXX Eszt. korában” felirat olvasható. A metszet ugyanis születésnap ajándék

Jobbról a költőre utaló babérszörű, amit erősít a lant, az énekmondók jele. Horváth 1792-ben már dolgozott az ötödfélszáz éneken. Azokat a páholyban nem egyszer dalolták. Egyes darabjai, „Sári rózsám”, és „Bácsmezei Manczi lakodalma” a Heliconi Virágok 1791-es évkönyvében korábban is megjelentek.

A kép alsó fele hemzseg a szabadkőműves jelképektől.

Jobbról csiszolatlan – ahogy az újonnan felvett érkezik –, balról csiszolt kő – amivé mesterként lesz a szabadkőműves. A csiszolatlan kővön delfinen lovagló Arion. Pálóczi csiszolatlan kő, azaz inas korában lett Arion. A kép alatti Ovidius-idézet is Ariont éneklei. Köztudott, s már említettük, hogy Pálóczinak az Arion kőműves-nevet Kazinczy adta.

A baloldali csiszolt kővön koponya. Jelentése kettős. Az inassá avatandót a felvételkor figyelmezteti az elmúlásra. A mesterek ideje kimért; memento mori – emlékezz a halálra, a kimért idő véges, hát jól sáfárkodj vele! Jele a koponya. A kővön a pergamen felirata: „A lélek halhatatlansága”. (Csak nem az egerszegi páholy jelszava?) A kő mellett a körző és derékszög. Mindkettő szabadkőműves jelkép. A csiszolt kő előtt a János rendi páholyokban elmaradhatatlan nyitott könyv – a könyvek-könyve. A Bibliát munkán mindig János evangélistánál nyitják.

A késő barokkban és a felvilágosodáskor a nyitott könyvre átlósan helyezett kard a személyes nemesedés, az igazságért tett fáradozás szabadkőműves jelképe volt.

A képen az írásra helyezett kard a nyitott könyvre merőleges. A kard a templomőr (a páholy őrzője) jele.

Pálóczi Egerszegben titkár volt. Jele, két egymást – András-kereszt módjára – metsző penna. Lehet, hogy előbb pesti páholyában templomőr lett volna? Ha igen, Kazinczy tudta, és biztosan nem tévedett.

Az allegorikus kompozíció ugyanis tőle, Orpheustól származik. 1792 májusában barátjának és testvérének Arionnak írta, a próbanyomat megérkezett, amit sietve tovább küld. Reméli, testvére elégedett lesz a Bécsben az ő rajza alapján végre elkészült metszettel, és nem veszi rossz néven, amit összehozott. A biztonság kedvéért néhány jelképet azért tisztáz.

A levél szövegéből nem idézünk, mert Kazinczy ismerte a cenzúra természetét. Az említett jelekhez „magyarázatul” idegen, megtévesztő jelentést fűzött. Pálóczi úgy is értette. (KAZ. lev. II. 281.)

A képcske a kőműves szimbolika tárháza és filozófiájukról, lelkiségükről sokat elárul.

Megdöbbenőnek tűnik a csiszolt kő homloklapján a félig pergamen alá rejtett átlós férfiarca. A Kazinczyról készült metszetekkel összevetve, a hasonlóság kísérteties.

Orpheusról tudjuk, kiváló grafikus volt, és sok kortársát megörököltette.

Az arcvonások a szabadkőművessé avatás dátumának számjegyeiből (17- 19. 11. 89.) komponáltak, ami az akkoriban még élő, több száz éves, a piktúrában divatos játék volt.

A zalai szabadkőművesség kissé „titokzatos” alakja Helikon (Festetics György). Keszthelyre megtérése után munkán részt nem vett, legalábbis az igencsak foghíjas dokumentumok nem tanúskodnak róla. A kastélyban szabadkőműves munka nem folyt. A nagyszámú személyzetbe könnyen csempészhetek volna téglát. Festetics körültekintő és bölcsen

óvatos életvitele indokolt volt. Nem kockáztatta nagyszámú, szinte forradalmi, korát messze meghaladó terveinek megvalósítását.

A kis híján jégre tett gróf, 1797-ben, bécsi illetlenségeit tetézve, mégis megszólalt, amikor a franciák elleni katonai kiállást ellenző Zala megyei küldöttekhez csatlakozva, aláírásával is megerősítette azok elutasító döntését. A reakció nem maradt el. Rangjaitól megfosztották, a császárvárosból kitiltották. Arról nem szól a fáma, hogy a grófnak szándékában állt volna bármikor is Bécsbe látogatni. Spissichet örökre leváltották, Tubolyt törölték, Mlinaricsot eltiltották, gróf Athant megdorgálták.

Ez már nem a jakobinus-nyakazás a budai Vérmezőn. A módszer kifinomultabb. Egerszeget szellemileg kívánták lefejezni. A fenyítés az „alvó” páholyoknak is szólt. Nem számoltak azonban a zalai összetartással és állhatatossággal. Az erdőségei és nem szelleme okán sötétnek nevezett Zala szabadkőműves páholyának rituálé szerinti munkái – szabadkőműves szóhasználat szerint – „szabad ég alatt” tovább folytak, de helyüket váltogatták. Egerszeget az összejövetel ritkultak. Gyakran a félreeső nemesapáti Varga-kúrián dolgoztak.

Spissich visszavonult Görbőre. Ott gazdálkodott és írt, írt.

Az új századot – a XIX.-et - köszöntő, a hagyomány szerint 1799 utolsó napján papírra vetett költeménye kétségekkel teli:

„Vérengző fellegekből látszatik derülni
Hajnalod, új század! S a világ hevülni
Nehéz szülésére váratlan dolgoknak:
De boldog leszen e formájok azoknak?
Nem felelsz, s bennünket inkább hagysz kétségbe,
Hogy tovább is éljünk csaló reménységbe...”
(Hazánk s a külföld. 1866. 52. szám.)

Korabeli krónikások szerint a Jó tanácshoz páholy főmestere „mint ember és jellem, kitűnő szónok, kortársai között elismert politikai tekintély s jogismerete annyira közmondásos volt a hazában, hogy annak távoli részeiből, sok szövevényes jogi kérdésben tanácsért hozzá fordultak, s ha másoknak nem sikerült, ő tisztára vezette a bonyolult kérdéseket.” (Bátorfi 8. p.)

1804-ben megtért a fénybe, az „örök keletre”. Pálóczi sírverse anonim, éppen azért felkeltette az éber cenzorok figyelmét. Azonnal gondosan indexre tették s ennek okán majdnem teljesen feledésbe merült. A szerzőségét hamar kiderítették, de a költőt, kivételesen nem bántották. A testvérek elmentét „mausoleumi versek”, „emortális levelek” (Kazinczy lev. XII.) formájában megénekelni mindig a páholytitkár, Pálóczi dolga volt:

Egy ismeretlennek gyászos gondolatjai
Jáprai Spissich János koporsójánál

Hogy ennél a sírnál jártam minapában
Négy asszonyt láttam itt: kettőt gyászruhában,
Más kettőt ellenben színesbe öltözve;
Sírtak a gyászosok – amazok ellenben
Kétséges arczával néztek a verembe –
Az egyik gyászostól kérdeztem neveket.
Ösmerni akarván, azokat, ezeket:
„É n a H a z a vagyok – úgy mond – ez mellettem
Az E r k ö l c s: -leghivebb fiamat vesztettem
S p i s i c h b e n, - az erkölcs példáját mesterét,
És a múlt századnak egy remek emberét.
Amazok ellenben a fényes ruhások
(mint a Győzedelmes bajnokok szokások)
Egyik az i r i g y s é g meduza hajával
Másik az ü l d ö z é s hosszú korbácsával.
Ünnepelni jöttek estét e megholtnak
De nyitva találták födelét a boltnak,
Egésze eltelve kétes borzadással,
Lgy tanakodtak most sutto gva egymással

Irtózom ránézni! a kit ostromoltam!
Én meg felel amaz, bánom hogy bántottam!!

Még ezeket halom a H a z a szájából.
Nézek! Hát a holtak tisztos homlokából
A „H a l h a t a t l a n s á g” egy lepke képében
Föl száll, - és azt mondja csendes röpültében:
Hasztalan! Vége van mint minden más nagyak,
N a g y l é l e k ! itt lakni tovább már nem hagynak,
De majd egy két század bizonyoságot térszen:
Hogy S p i s i c h még itt is halhatalan lérszen.

Alapítványait tovább ápolták, és széttelepülésük során sem szakadtak el egymástól. Mi több, még olyan testvérek is, akik sohasem dolgoztak Zalaegerszeg keletén, segítették a munkát. A Csurgóra költözött – a gimnázium könyvtárát gondozó és gyarapító – Nagyváthy is ezek közé tartozott. Érvényesült a Kazinczy által papírra vetett hitvallás: „Én nekem a kőművesség oly társaság, a mely egy kis karikát csinál a legjobb szívű emberekből, melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, a mely a külső világban van, a melyben az ember a királyt és a legalacsonyabb rendű embert testvérenek nézi, a melyben elfeledkezik a világ egyenetlenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, t. i. jónak szeretete lakozik... ..a melyben sokkal biztosabb barátokat lel, mint a külső világban, a melyben kiki igyekszik embertársainak nyomorúságát a szerint, a mint tehetsége engedi, könnyíteni, a melyben kiki... ..atyafiait munkái, példái által tanítani tartozik... Meg vagyok győződve, hogy ez a legtökéletesebb iskolája az emberi szívnek.” (Aranka Györgyhöz írt levele, részlet).

Mikor 1798 tavaszától Csokonai a megválasztott csurgói gimnáziumigazgatót elhúzódnó jénai tanulmányai okán helyettesíti, júliusban Festetics a „Cultura vagy Pofók” darab, diákok előadta bemutatóján, már előadás közben, a produkcióba applikált Rákóczi-nóta miatt, keményen megfeddi a költőt, hogy a titkosrendőrséget nyakára hozza, és dühösen felvilágosítja, mily felelőtlen, a veszéllyel játszik és más bőrre fejjel megy a falnak: „Uram, az ilyenekért az iskolánkat is széjjelhányhatják”.

Csokonai még ősszel sem tudta megengyhíteni, pedig a Karnyóné Helikont ugyancsak mulattatta. A költő ideje lejártával, a magas színvonalra fel – szinte csodát művelt –, több hónapos hosszabbítást kapott, s csak a következő év koranyarán, most már békével, váltak el. Kapcsolatuk később is megmaradt.

A látszólag visszavonultan élő, nagy ügyekben szótlán, tetteiben annál aktívabb Helikon hatalomnak adott válaszai mindig világosak, de támadásra soha nem adott lehetőséget.

Ellenreformáció, császártól kötelező a főúri kastélyba a templomépítés?

-Megkapjátok!

A katolikus főrend a teljesítést 1804-ig húzta – csak a felszentelés előkészületeivel eltelt két év –, és a kápolnányi templomot az akkori szabadkőművesek által fontos és tisztelt szimbólum ékesíti.

Padsorokat nem építettek. A széksorok a fal mentén két oldalt hosszában, akár egy páholyban. Közben nem volt rest, hogy hívó katolikus létére református gimnáziumot alapítson. Nagyváthy öt éves szerződésének lejártával, mivel ott minden rendben funkcionált, Keszthelyt elhagyta. A gyakran nem jóhiszemű történetek kerekített találgatások nyomtatásban máig fel-felbukkannak.

A gróf mindinkább iskoláinak élt. Dolga akadt elég, mivel a régebben alapított keszthelyi, magániskolaként működő, katolikus gimnáziumot szinte megszakítás nélküli hajmeresztő intrikákkal próbálták ellehetetleníteni.

Tény, hogy Helikon és Nagyváthy szabadkőműves testvérek voltak. Utóbbi feladata végeztével – ő mily véletlen – Csurgóra távozott, ahol ház várta. „Nagyváthy János úr nyugalomra tétetni kívánván annak Csurgón egy ház 40 hold szántófölddel 12 kaszás réttel Ő Nagyságától inscriptio képpen adattatik.” (864. directorátusi döntés, 1797. szeptember, 27-én). Nagyváthy nyugdíjazásakor 1.000 forint lelépést, s a következő évben ugyanennyi készpénzt kapott. Festetics a házat lakályossá tette. Még tíz marhára elegendő istállót is építtetett, s Nagyváthynak élete végéig évente tizenkét öl fát rendelt. Az új gazda, bizonyítva, hogy nemcsak az elmélet, hanem a gyakorlat mestere is, a 40 holdon pár év alatt „földi paradicsomot” teremtett. Feladata – látszólag – a gimnázium könyvtárának ápolása, gyarapítása volt (1818-ban magánkönyvtára is már 400 kötet). Helikon 41 évesen „nyugdíjazott” kőműves testvére az intézménynek valójában bújtatott gondnoka volt, s a felvilágosulás szellemének lángját őrizte. A keszthelyi „összekülönbözés” tárgya Nagyváthy a jakobinus mozgalomról vallott nézeteiből fakadt, amit néhol nem elég körültekintően, fennen hangoztatott. A stílust a gróf nemcsak plebejusnak, de veszélyesnek is ítélte. A sokat tapasztalt Festetics, a zseniális polihisztor mezőgazdász annak, valamint saját biztonsága érdekében, a „lázadozó” tehetségéről le nem mondva, „eldugta” Csurgóra. A látványos, kissé színpadias szakítás a külvilágnak

szólt. Festetics nagyon is tudta, kire s miért bízta szeretett intézményét. Nagyváthy, még mint jószágigazgató, irányította nemcsak az intézmény szervezését, hanem az új épület felhúzását is. Az 1797 őszi eső használatba vételt már helyi lakosként irányította. 1818-ban – az érkezése utáni 21. évben (!) – mint intézeti inspector készítette a rendtartást. A mezőgazdász nem hazudtolta meg önmagát. A professzori fizetés fontos elemeként rendelkezett az aratási és szüreti részesedésből. Négy, máig emlegetett jelentős művét 1817-1822 között Csurgón írta. A kötetek metodikailag felépített rendszere – tekinthetők a Georgikon második generációs tankönyveinek is –, átfogja az agrárgazdálkodás valamennyi főbb területét; gazdaszti, termesztő, tenyésztő s még a gazdasszony teendőit is. Utóbbi 1818-ból származik, amikor Pálóczi zalai költőnőket gyámolít. Érdekes időbeli egybeesés. A női egyenjogúság első gyakorlati lépéseit két szabadkőműves testvér egyengeti. A gyümölcs bő nyolcvan évvel később beérett, mikor a szabadkőművesség szívós kitartással Magyarországon elérte a nők választó jogát.

Fentiekből kiviláglik, hogy a felvilágosodás szabadkőművessége nem ördögtől való, sőt...

Zalai megtelepedésük mindenképpen áldásos volt, mivel az akkor legfontosabb kérdésekre választ tetteikben adtak. Főleg a jog és a nyelv bizonyult legfőbb küzdelmük színterének. 1784 óta a németnyelvűség monarchia szerete, kötelező volt – ezzel kirántva a talajt a latin nyelvű magyar és lengyel közigazgatás alól –, s az 1790-es visszavonásig a magyarul gondolkodás, a kapcsolatok életben tartása is a napi gond számba ment.

A páholynévsor önmagáért beszél. Aki nem volt a jog avatott tudora, az írt, vagy verselt – gyakran egykor maga is jogot és teológiát tanult –, és a műzsák legfelkentebb kegyeltjei közé tartozott. Aki a megye, vagy az ország asztalánál igyekezett kedvezően alakítani a társadalom és politika túl kacskaringós útját, szintén gyakran figyelemreméltó irodalmi és költészeti vénáról tett tanúbizonytságot.

Valamennyien széles látókörű lokálpatrióták voltak.

A páholyban a nemesség és a polgárrá alakuló értelmiség hangoztatott mind megegyezőbb közös véleményét. Ez felért a tudati forradalommal. Közös gyarapító tettük közül nem egy évtizedekig hatásos maradt és nagyban segítette Zala fejlődését.

A kőműves felvételek a páholyba egyenetlen felületű csiszolatlan kőként érkeznek. Feladata saját kővének – ami önnön maga – csiszolása, hogy az emberi tudás szimbolikus szent templomának hasznos építőköve legyen.

A zalaiak kis kőműves műhelye a magyar felvilágosodás egyik jeles építő páholyává lett. Maradandó művüket, világi keretek között, a nagy nyilvánosság előtt nem hajthatták volna végre. A csendes és szívós, egy filozófiából, a nem pártoszos humanizmusból fakadó egységük tette a köz gyarapítására képessé a kis csapatot.



Páholyuk tevékenysége a reformkorba torkollott. Harminc év kellett ahhoz, hogy polgárjogot nyert gondolatá, majd újabb évtizedekkel később gyakorlattá váljon, amit Zalaegerszeg keletén a páholyban megálmodtak.

Mire a páholy gyertyafényei kihunytak, általánossá lett az, amit egykor csak zárt körben és halkán, majdnem titokban tervezhettek, majd még nagyobb titokban, cselekedhettek a kezdeményezők.

Ateistát föl nem vettek, s azóta sem teszik. Az egyesülés zártsága, ami a tudatlanokat nem egyszer dühödt és elvakult támadásra készíti. Mégsem történik semmi, a szabadkőművesek évszázadok óta – ahogy ők mondják –, halk kalapácsütésekkel építik a humanista tudás templomát. Nem meglepő, hogy a közjük beférkőzni nem tudó anyagi világ dühíthet.

Gyakran birodalmakat átfogó összeskűvést varrnak a nyakukba. A Habsburgok még beérték egy jakobinus összeskűvés elfojtásával. Fejlődünk, szép távlatok...

Nincs értelme és haszna a pro és kontra sárdobálásnak sem. A tény tény marad; a zalai szabadkőművesek nélkül szegényebb lenne a felvilágosodás koráról alkotott kép.

Zala pedig – nem túlzás – ma is büszkén tekinthet szellemformáló eleire, akik a kis lángokból tartósan lobogó tüzet raktak, melynek allegorikus alakja, a keszthelyi Helikon kastély kápolnájának bölcsességistennő szobra, Zsófia, akinek tenyerében ott világít az kiolthatatlan tudás lángja.

Felhasznált és ajánlott irodalom:

- Ludwig Abafi (Abafi Lajos): Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn – A szabadkőművesség története Ausztriában és Magyarországon (német nyelven)
- I. Budapest, 1890. 356p. szerző kiadása
- II. Budapest, 1891. 366p. szerző kiadása
- III. Budapest, 1893. 390p. szerző kiadása
- IV. Budapest, 1893. 382p. szerző kiadása
- V. Budapest, 1899. 381p. Martin Bagó & Sohn
- Abafi Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon. Bp. 1900. Schmid H. 440 p.
- Abafi Lajos: A szabadkőművesség története Magyarországon. Bp. 1993. Akadémia kiadó. (Az 1990-as kiadás személy, és helynévmutatóval kiegészített reprintje.)
- Nagyváthy János szabadkőműves munkái:
- Friedrich: De la plume – versfordítás
- Tsillagok forrásibul való polgári jóvendölés Lengyelországra
- Vallás-tserelés, avagy világ bölsnek, egy Jésuitának és egy Hazafinak arról való beszélgetések: ha vallyon szabad-é az embernek vallását, a melyben született, meghányi-vetni, és van é szabad választása, azt, ha hibás, jobbal feltserelési?
- A tizen-kilencedik százban élt igaz magyar hazafinak öröm órái (Valamennyi 1790-ben Pesten datált)
- Nagyváthy János mezőgazdász tankönyvei:
- Magyar gazdatiszt 1817.
- Magyar practikus termesztő 1818.
- Magyar házi gazdasszony 1820.
- Magyar practikus tenyésztő 1822.
- Lennhoff, Eugen: Die Freimaurer. Geschichte, Wesen, Wirken und Geheimnis der königlichen Kunst. Wien, 1932. (A szabadkőművesek. A királyi művészet története, lényege, hatása és titokzatossága)
- Lewis Ludwig, (Lewis Lajos): Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn, Leipzig, 1872. (Az osztrák-magyar szabadkőművesség története)
- Schön István: Első nemzeti intézményeink megalakulása és a szabadkőművesek, Magyar Tudomány (11): 1339-1351 (2000)
- Eperjesi István: A zalaegerszegi szabadkőműves páholy. Szakdolgozat. [DFMK] Zalaegerszeg, 1965. 38 p.
- Adatok Zala megye történetéhez. Wajdits József gyorssajtónyomása, Nagykanizsa, 1878. (V. kötet), Szerkesztő: Bátorfi Lajos
- Zalavármegye ismertetője. Szerk. Bodry László, Madarász Gyula, Zsadányi Oszkár. Sopron, 1935.
- Németh József: Horváth Ádám a szabadkőműves és politizáló költő. Különnyomat, 1984.
- Péterfy Gergely: Orpheus és Massinissa (Kazinczy és Angelo Soliman). PhD-értekezés. Miskolc, 2007.
- Sági Károly: Adatok Festetics György és munkássága értékeléséhez. 1967.
- Rev. Anderson James: THE CONSTITUTIONS OF THE FREE-MASONS - Szabadkőműves alkotmány. Printed by WILLIAM HUNTER, London In the Year of Masonry –5723, Anno Domini -1723.
- Molitor József: II. József, a császári Don Quijote. Gondolat, Budapest, 1987.
- Schuster Georg dr.: Geheime Gesellschaften, Verbindungen und Orden – Titkos társaságok, szövetségek, és rendek. Berlin, 1905.